

САДРЖАЈ

I

ПЕВАЊЕ И МИТ – МРЕЖЊАЧА	13
Митопоетика савременог српског песништва	15
Поетска митологија у језику	20
Античка естетика и кинески таоизам	26
Песнички мит о бојама	31
Вертикала певања	37

II

РАШКЕ ОЧИ XIX ВЕКА – ВИДНО ПОЉЕ	55
Средњовековни рајски пејзаж и визија раја	57
Θεοτόκος Ποιητικός	67
Поезија и прозба: српско-руске поетичке везе	78
Песничка поетика и апологетика	91
Ново књижевље Никанора Грујића	109
Стражилово – митско и историјско	114
Хронотоп спокоја – locus amoenus	120

III

РАШКЕ ОЧИ XX ВЕКА – ЖУТА МРЉА	131
Косово Растка Петровића	133
Песнички логос	147
Семиотика споменика крајпуташа	154
Византија–Рашка–Србија	166
Песничка квадрифора	181

Смрт и васкрсење Византије	202
Наизглед удаљена поетичка паралела	220
Песник митотвор	237
Центон поетика	253
Рашке очи у просторном ексцентру	279

IV

ТЕОПОЕТИЧКИ ОБЗОРИ – СТАКЛАСТО ТЕЛО	289
Теофанија и ангелофанија	304
Крупне и мирне рашке очи	321
Поетичко-естетичка трифора	341
Corpus vitreum очију рашких	354
ЛИТЕРАТУРА	381
Цитирана литература	381
Архивска грађа	408
РЕГИСТРИ	409
Регистар имена	411
Регистар појмова	416
РЕЧ ЗАХВАЛНОСТИ	421
О АУТОРУ	423

МИТОПОЕТИКА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ПЕСНИШТВА

Књижевност је уметност са погледом. Да би поглед био могућ, потребне су очи. Очи са мрежњачом рашког – Белог анђела из Милешеве; видним пољем крајпуташа који надилази смрт; са врхунцем очињег чула у жутој мрљи континуитета и вертикалним стакластим телом које им пружа свеобухват времена, простора и трајања. Српска књижевност деветнаестог и двадесетог века, са средњовековном естетиком у подтексту, гледа нас рашким очима оплемењујући и наш поглед у чијем очном дну рађа се темељ читања, саморазумевања и љубави за реч и њен свеукупни хуманитет.

*

„Савремено поетско искуство
не може се више стварати
рационализовањем митског искуства прошлости;
оно мора потећи са нових, ирационалних извора
да би стекло митске димензије”
(Мишић 1976: 211).

У књизи *Разговор о поезији* из 1800. године, немачки романтичарски писац и теоретичар, Фридрих Шлегел (Friedrich von Schlegel) указао је на могућност стварања *поейске митологије*: „Треба пробудити друге митологије у мери њихове дубокомисаоности, њихове лепоте и развоја, како би се убрзао настанак нове митологије” (Šlegel 1992: 45). Када сагледамо Шлегелов есеј у целини, увиђамо да говори о *митологији*¹, у

¹ Курзив М. Г.

песничком и филозофском смислу и складно светоназорима романтизма као епохе, али и да се суштински све што тврди односи и на *миџ* у поетском смислу тј. на мит као уметничко, литерарно и песничко искуство света. Шлегелова промишљања у есејима блиска су модернизму и сагледавању литературе у универзалној естетичкој равни, док је његова поезија више (више од његових мисли у есејима *Philosophie des Lebens* (Филозофија живоџа, 1828) и *Philosophie der Geschichte* (Филозофија историје, 1829) стремила романтизму.² Стеван Раичковић у огледу „Мит о поезији” поставља два провокативна питања: „Није ли мит о поезији, који траје колико и она сама, запао у једну своју најутишанију фазу?” и „Није ли поезија у последње време, по неким уочљивим знацима које све више испољава, напустила улогу водича и пошла за другима?” (Раичковић 1978: 232–233). Извесна криза поезије и недовољно присуство мита у њој у вези је са односом песника према миту, као и одређењем релације *џесма–миџ*. Песник није историчар (хроничар прошлости), али користи искуство историје, са једне стране; а са друге, његова одређеност према миту јесте усмерена на прошлост једнако колико и на садашњост и будућност.

Наши модерни песници Иван В. Лалић, Милорад Павић, Милосав Тешић, Слободан Костић, Слободан Ракитић и Светислав Мандић заузимају одређен *џеснички сџав* према миту, који је најчешће близак поступку песничке ревитализације прошлости, са нових *ирационалних* полазишта. Мит је по увиду Нортропа Фраја (Herman Northrop Frye) „апстрактан модел приче” (Фрај 1999: 21) који је смештен у време блиско боговима и изван људског деловања. Дакле, мит није историја, али јесте прича; историја је *џрича* о прошлости, а мит *џрича* о безвремености. У том погледу, песнички завичај наших песника посредством историјског (Византија, средњовековље, средњовековна Србија, Света Гора) сеже у крипто-историјско тј.

² Видети: Friedrich Schlegel, *Philosophie des Lebens: in fünfzehn Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1827 und Philosophische Vorlesungen insbesondere über Philosophie der Sprache und des Wortes geschrieben und vorgetragen zu Dresden im Dezember 1828 und in den ersten Tagen des Januars 1829*. Padeborn: Ferdinand Schöningh, 1969.

у митско, а њихова песма тако постаје „митопоетичка” (Радин 1996: 639).

Са становишта књижевне историје, осамдесете године двадесетог века нарочито су важне и плодне за поетско стваралаштво шесторице српских песника: Милорад Павић пише дело *Душе се кујају њоследњи њуш* (1982)³; Иван В. Лалић објављује *Сѣрасну меру* (1984)⁴ и два избора из своје поезије од којих се посебно истиче пригодна публикација *Визанџија* (1988) настала у част доделе Дисове награде у Чачку; Слободан Костић пише књиге *Чишање маје* (1983)⁵ и *Жилишће* (1987)⁶, Милосав Тешић (1947) ступа на друм песништва својим првенцем *Кујиново* (1986)⁷; Слободан Ракитић публикује књиге песама *Жудња за јуџом* (1981)⁸ и *Пошомак* (1982)⁹ и чувену књигу есеја *Од Ишаке до ѡривиђења* (1985)¹⁰, а Светислав Мандић, *Њовучен из ѡезије*, објављује вредне конзерваторске и историографске записе *Чрџе и резе, фрајменџи сѣарој именика* (1981)¹¹, *Розеџа на Ресави, ѡлеџеније словеса о Раваници и Манасији* (1986).¹²

За песника друге половине двадесетог века историја у смислу историографије више није фасцинација, као што је био случај са међуратном епохом, модерном и романтизмом, већ заузима улогу поетичке основе, предлошка на којем се гради

³ Милорад Павић, *Душе се кујају њоследњи њуш*. Нови Сад: Матица српска, 1982.

⁴ Иван В. Лалић, *Сѣрасна мера*. Београд: Нолит, 1984.

⁵ Слободан Костић, *Чишање маје*. Београд–Приштина: Нолит–Јединство, 1983.

⁶ Слободан Костић, *Жилишће*. Београд–Приштина: Нолит–Јединство, 1987.

⁷ Милосав Тешић, *Кујиново*. Београд: БИГЗ, 1986.

⁸ Слободан Ракитић, *Жудња за јуџом*. Горњи Милановац: Дечије новине, 1981.

⁹ Слободан Ракитић, *Пошомак*. Београд: Народна књига, 1982.

¹⁰ Слободан Ракитић, *Од Ишаке до ѡривиђења: есеји о срѣским ѡесницима*. Београд: Просвета, 1985.

¹¹ Светислав Мандић, *Чрџе и резе, фрајменџи сѣарој именика*. Београд: Слово љубве, 1981.

¹² Светислав Мандић, *Розеџа на Ресави, ѡлеџеније словеса о Раваници и Манасији*. Крушевац: Багдала, 1986.

тематско-мотивско ткиво. Како тврди Хуго Фридрих (Hugo Friedrich), простор мита за савременог песника јесте *йоеџи-чки завичај* или бар једно његово исходиште, јер: „модерна лирика чини историјски простор беззавичајним колико и стварним” (Фридрих 2003: 182). Песничка традиција *силаска у миџ* јесте, по правилу, песничка комуникација са непознатим или неизвесним исходиштем поезије, које делује ревиврбилно. Тај комуникацијски процес одвија се на нивоу или у „простору текстуалности” (Kvas 2006: 210). Песник ће певајући о миту, који јесте нешто што му је познато, запасти у посед непознатог у којем ће тражити поетичко упориште: „погледи наших модерниста из двадесетих година, као и модерниста из педесетих, ма колико били управљени ка нечему што је пред њима и што их мами у пустоловину, повремено [се] окрећу ка тамним тачкама прошлости, где желе да нађу упориште” (Зорић 1984: 24–25). *Тамна џачка йрошлосџи* јесте маркер те неизвесности који покреће процес настанка саме песме.¹³

За подробније разумевање односа према миту шесторице песника важно је размотрити положај песника, односно тежишта његове поетике у односу са другим савременим српским песницима. Српска поезија друге половине двадесетог века пред читаоца ставља мит у прилагођеном деконструисаном облику и као таквог га поново чини видљивијим и присутнијим. Миодраг Павловић у есеју „Мит и поезија” говори о главном задатку песничтва – отварање баријера и потрага за митом у видљивом и свакодневном: „XX век је век разголићавања [...] Мит је огољеност, огољеност нас води на путеве љубави или смрти” (Павловић 1981: 258). Однос песника послератног модернизма и неосимболизма према миту посве је различит, али је заједничка интенција овог песничког струјања обнова

¹³ О модерном и традиционалном концепту песничке традиције на примеру надреализма видети студију Ђине Весић: „Све руже Србије” Душана Матића и понеки трн. У: А. Вучковић, М. Галић (ур.) *Наративи и йолиџичка исџина у контексџу хуманисџике*. Бања Лука: Филозофски факултет, 2018, 177–212. О питањима песничке традиције у делу Ивана В. Лалића видети: Миленковић 2024.

и реактуализација митског памћења лишеног временских баријера. У овом погледу Нортроп Фрај истиче: „сваки песник има своју приватну митологију, сопствено спектроскопско друштво или посебну формацију симбола, којих често није ни свестан” (Fraј 1991: 23). На трагу Јунгове теорије архетипова Миодраг Павловић говори да је песничко осветљавање мита указивање на свеобухватност хуманизма и целовитије визије човека:

Обнова митских мотива у књижевности добрим делом је последица нових погледа на митологију, последица једне нове свести о човеку, за коју дугујемо модерном развоју антропологије и социологије, према томе, нови интерес за старе митске теме је, у ствари, рушење класицистичког приступа областима песничке имагинације и стварање нових прилаза, интегрално људских, дубоко самосазнајних (Павловић 1981: 250).

О издиференцираности односа према миту у савременом српском песништву пише Слободан Владушић у огледу „Третман мита у поезији Миодрага Павловића, Љубомира Симовића и Бранка Миљковића”. У тексту се даје књижевнотеоријски указ на присуство елиотовског код Валерија и валеријевског код Елиота, из чега произилази ауторово тумачење односа према миту. Елиотовски осећај за историју / традицију прожет свешћу о савременом, допуњен је валеријевским аутоматизмом и звучном имагинацијом. Исход оваквог прожимања јесте јединствен поетички простор у којем су се обрели савремени српски песници. Павловићев однос према миту приказан је као својеврсна позитивна поетичка негација:

Креирајући антислике митова, песнички субјект их не укида, већ их (парадоксално) модернизује и релативизује. [у питању је] хуманистичко настојање да се негирање мита одржи у животу на начин на који је у модерним временима то једино могуће: негацијом, која одржава у хоризонту оно што се негира (Владушић 2018: 45).

За разлику од негације мита Миодрага Павловића, из Симовићеве поетике аутор ишчитава негацију и деградацију мита,

који је „деформисан, што значи да постаје жртва гротеске” (Исто: 47). У овом погледу мит је одређен раскидом са историјом и отклоном од елиотовског доживљаја традиције, како би се потрага за стварношћу која ће приказати предметни свет песме усмерила у другим смеровима изван културно-историјског памћења.

Разноврсност односа према миту у српском песништву друге половине двадесетог века могуће је пратити и кроз прозом прекинути песнички залет Милорада Павића, који ће већ у *Палимјесетима* узети посредство поетске литургијске форме као могућност реактуализације и реконструкције исихастичког амбијента – молитвеног шапата српског средњовековља.

У овом низу стоји и песничко дело Слободана Костића који ће поетску молитву градити на поистовећивању средњовековног богоунизног вапаја (топос скромности и унизности) и савремене молитвене позиције колектива чије огњиште изложено усуду цикличног страдања. Стожер оваквог односа према миту, уметничког третмана који није: позитивна негација, деградација или иронија; нити деконструкција у основи, већ реконструкција једног испрекиданог континуитета засигурно је поетика Ивана В. Лалића – певање на *га* Богу и *га* свету у својој свеукупности.

ПОЕТСКА МИТОЛОГИЈА У ЈЕЗИКУ

За разлику од Ивана В. Лалића, песника послератног модернизма и неосимболизма који ће историјску Византију мирити са митском у дијалогу и аналогiji; Милорада Павића који својим првим трима књигама, како сам каже, „лексику старе српске поезије [жели да подвргне рими] и на тај начин врати у живот и песништво” (Павић 1971: 116), Милосав Тешић саму историју и конкретне историографске чињенице, укључујући и дубоку историју источног хришћанства, формулише као песнички мит који као такав потиरे временску дистанцу и старо српско и византијско песништво реактивира и претвара у живу